

ODRAZI DRUŽBENE FUNKCIJSKOSTI JEZIKA SLOVENSkih PROTESTANTSkih PISCEV 16. STOLETJA PRI PONAZORITVAH VZORČNEGA SLOVARČKA VESELA ŽETVA V LUČI SODOBNEGA JEZIKA

Francka Premk

Inštitut za slovenski jezik, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'374.3"15":316.74:81

Raziskava se ukvarja z družbeno problematiko jezika 16. stoletja. Njeno izhodišče je ilustrativno gradivo, ki pojasnjuje gesla vzorčnega slovarčka, vključenega v knjigo *Vesela žetva*. Pretežno sveto-pisemske zvrsti besedil so smiselno podrejene enemu samemu pravičnemu višjemu zakonu, ki obvladuje načela družbe. Sporočilo večine znotrajbesedilno organsko povezanih gesel slovarčka je lahko prepoznavno. Moralni kodeks enakovrednih medsebojnih odnosov vseh živih bitij je obenem tudi tematsko povezovalno načelo pomenskih vlog vseh besed na čelu slovarčka, ne glede na njihovo izhodiščno nadrejeno ali podrejeno semantično vlogo. Iztočnice različnih besednovrstnih kategorij so pojasnjene v duhu sedanjega jezika po načelih sodobne zgodovinske leksikografije.

zgodovinski slovar, geselske razlage, družbena tematika

The present analysis addresses the social theme on the basis of linguistic material related to selected examples of the Slovene vocabulary of the 16th century. These are included in the second part of the book *Vesela žetva* (Happy Harvest) and belong to different word categories. The mostly Biblical genre of the wording, focusing explicitly on its social function, is distinguished by its moral code. This highest law is a moral imperative for all living beings and, at the same time, it also gives sense to a unifying principle of all the intertextual occurrences of the researched vocabulary. This evidence is proven by the semantic role of different entries of the glossary, irrespective of their first and most significant, and specific or subordinate meanings. The explanations and commentaries of wording are illustrated with examples of contemporary Slovene language according to the principles of modern historical lexicography.

historical dictionary, lexical interpretation, social theme

Jezik slovenskih piscev 16. stoletja vsebuje poleg verske še druge zvrsti, različne sloge in pretežno konkretno besedišče. Prispevek prinaša spoznanja, ki so nastala pri analizi gradiva izbranih gesel, vključenih v slovarček *Vesela žetva* (VŽ). Nekatere besede 16. stoletja, ki niso vključene v slovarček, že v izhodiščni obliki naznanjajo svojo udeležbo v večji (*človek*, *hlapec* 'deček') ali manjši družbeni skupnosti (*ledig*, *meniški*¹) ali pa daje njihova figurativna uporaba pravni pouk, sloneč na moralnem kodeksu (*rog*).

ledig prid. nepregib. *neporočen, samski* tar si on bodi an hlapiz oli *ledig* / oli *sam* sui kadar vy tu deite (TC 1550: 144/22)

človek m *bitje, ki je sposobno misliti in govoriti*: taku je tudi fkusi eniga pravizo, tu pravizhnu sturjenje tiga lebna, zhes vse Zhlovéke prifhlu (DB 1584: III, 83b)

rog m *roževinast ali koščen izrastek na glavi nekaterih živali*: Ty roguui tih prauizhnih moraiio biti pouishani (TPs 1566: 136a) figur. pomenski hebraizem *moč, vpliv*

¹ Francka Premk, redakcija predstavnika verske skupnosti *meniški* [meniški leben/stan idr.]: Merše idr. 2001: 84–85.

Druge besede se funkcijsko udejanjajo znotraj besedila. Tako so geselske besede slovarčka VŽ² z redkimi izjemami prepoznane v svoji družboslovni funkciji;³ kažejo mnogoplastne sociološke zakonitosti 16. stoletja, ki v veliki meri veljajo tudi za zunajčasno ureditev sveta nasploh.⁴ Kot tvorne prvine se pojavljajo v odnosu do žive stvarnosti ali v odsotnosti tega odnosa. Izbrane geselske razlage prinašajo sporočila, ki »funkcionirajo« povezovalno, odražajo družbenost jezika 16. stoletja, tako da bitja sveta združujejo in vodijo k *bratovski* slogi (bratovska, zakonska ljubezen), druge opozarjajo na kazen pri kršitvi moralnega kodeksa (bratovlja štrafenga). Iztržki gesel, kot je *neglihota*, prikazujejo družbeno vizijo neenakosti sveta; *sela* povračilno načelo; *ofer* obredno darovanje, običaje; *tempel* središče družbenega dogajanja, ceremonije, vraževernost, veselje ob praznovanju; *kruh* kot temeljna duhovna in materialna vrednota simbolizira in konkretizira složno človeštvo, ki ima eno telo in dušo; *ostriti* osnove pedagogike; *ostro* prizanesljiv odnos do starejših; *ostrosv* v zvezi z *Božji* poimenuje posebno dimenzijo enkratnosti; *pač* sobesedilno slika vrlega oskrbnika v odnosu do družine; *pest* medsebojno fizično obračunavanje v družbi; *peta* trpljenje pravičnih; *priglihati* božje in zemeljske vrednote, ki niso vzporedljive; pri *saj* nemoralno ravnanje ne seže do ravni živali, pri oblastnih *samopravičnikih* idr. pa je zaradi njihove privzdignjene samopodobe odmerjeno primerno plačilo. Grešniki imajo več možnosti za odrešitev kot svetohlinci, ki zavajajo človeštvo in izkrivljajo svetopisemsko sporočilo. Njihova dvoičnost in nemoralna rušita skupnost, višja stvarnost in z njo povezana pravična gospoščina in pravično sodstvo pa jo gradijo. Največ dobrega lahko prispeva družbi tisti, ki živi v soglasju z

višjimi načeli in je *pravičen*; vsakdo se mora v območju svojega stanu obnašati *pravično*. Dinamiko vzroka in posledice izkazuje ena izmed pregovornih resnic, potrjenih z besedico *sela*; *vsaj* dopušča izbrancem neznatno možnost obstoja; *vinek* simbolično naznanja ostrino, s katero bodo sojeni odpadniki od moralnega zakonika, ki narekuje pravila družbe; *zglihanje* oznanja soglasje in sporazum na duhovnih ravni.

Ubeseditve geselskih zaglavij so z različnimi izraznimi sredstvi pomensko-smiselno uglašene in težijo k osrednjemu spoznanju: družba lahko obstoji samo, če na vseh ravninah upošteva temeljna pravila za svoje delovanje: je *pravična*. Čeprav so vsa gesla, izbrana iz slovarčka VŽ, zanimiva z vidika družboslovne funkcijskosti jezika 16. stoletja, lahko v zadanih okvirih predstavimo le del njihovih pojavitev, ki so bile pritegnjene k obravnavi po kriteriju raznorodnosti, večplastnosti in družboslovne razpoznavnosti. Posvetili se bomo najbolj povednim vsaj v eni od izkazanih vlog na obravnavanem področju. Pomenske definicije so občasno preoblikovane tako, da izpostavijo tematsko jedro sporočila. Ponazarjalni zgledi so podani v najkrajši obliki, ki še dopušča njihovo razvidnost.

V slovarčku so občna imena, ki vključujejo domače besedje, izposojenke in tujke. Besednovrstne kategorije so: samostalnik, pridevnik, posamostaljeni pridevnik, glagol, deležnik, prislov, veznik, členek in povedkovnik (VŽ: 79).

Znaki, iztočnica, razlage, označevalniki
/ izpust besedila, // podpomen, • frazem,
♦ termin

Razlagalni del slovarskega sestavka (v poševnem tisku za posodobljeno iztočnico) v sodobni slovenščini ponazarja funkcijo gesla znotraj sobesedila, ki kaže zakonitosti

² Gesla VŽ so bila večinoma izbrana v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

³ Predstavitev ne more zajeti vseh primerov, ki so bili zbrani s stališča družboslovne razpoznavnosti.

⁴ Pomenski razdelki brez socialnozvrstne jezikovne navezave so izločeni iz raziskave slovarskega članka, znotraj katerega je izkazano geslo v VŽ (93–268).

družbe 16. stoletja. Slovnici in drugi označevalniki, okrajšave in kronološko zaporedje natisnjenih del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja ter leksikološki dogovori so usklajeni s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* in *Poskusnim snopičem Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Uporabljeno je bilo gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika ZRC SAZU.

bratovski -a -o prid. **1.** *nanašajoč se na telesne ali duhovne brate; prijateljski, požrtvovalen*: bodite vfi glih ene mifli, mej fabo, potèpeshlivi, bratoufki, miloftivi, priasnivi (DB 1584: III, 121a); v tem pomenu tudi **bratinski** -a -o prid. samo v zvezi z ljubezen Da fe tukaie vidi inu skashe, da ie mei Karfzheniki mei Priатели inu Sofedi, praua Bratinska Liubesan bila (JPo 1578: II, 162b) **2.** *bratov*: Sakoniska bratouska, Strizhna lubefan Bogu dopade (TO 1564: 97a); v tem pomenu tudi **bratovlji** -a -o prid. od bratoule shtraifinge... Aku tui brat greishi fuper tebe (TT 1582: 213, 313)

bratovsko prisl. de fmo fe my bratoufku inu karfzhanfku dersnali (TPo 1595: II, 183); v tem pomenu tudi **bratinski** prisl. inu fe tako priasnio ter Bratinski proti niemu skashesh (JPo 1578: II, 195b)

dudaim ž mn. neskl. *rastlina, ki so ji pripisovali ljubezensko funkcijo*: inu hozhesh tudi te Dudaim muiga finu vseti (DB 1578: 27b) *nadliščke*

enak -a -o prid.: **1.** *ki se po lastnostih ujema, prav tak*: **a)** v *neenakovrednem razmerju do primerjanega*: Sakaj my imamo .. GOSPVDV Christufu glih ali enaki biti (TPo 1595: III, 145); v tem pomenu tudi **ednak** -a -o prid.: Kadar ie tedai Bug iednaki dar nim dal, koker tudi uom (TT 1582: 523); v tem/antonimnem pomenu tudi **glih/unglih** prid. neskl. katerim fe daie glih lon sa vnglih dellu (TR 1558: D2a) **b)** v *enakovrednem razmerju*: Sakaj enaku mafzhovanje je fhlu zhes Gofpude inu Hlapce (DB 1584: II, 146a) **2.** v *medsebojni primerjavi*: med človekom in živalmi: Sakaj zhlovéku gre, kakòr shivini: inu imajo enako fapo (DB 1584: I, 329b); kar h'duhounimu Cerkounimu ladanju flifhi, je tudi vse enaku, glih, inu vse enu po vfem Svejti (DB 1584: II, 58b) *duhovna oblast*

je nepristranska; v tem pomenu tudi **glih** prid. neskl.: **1.** Ampak vChristufu my nejmamo vnglih temuzh glih biti (TPo 1595: I, 12) ♦ Sakai glihi vishi, koker is dofti fern .. pogazha rata .. glih taku nas veliku .. fmo enu Tellu (TO 1564: 115) **2.** *ki v medsebojni primerjavi nima prednosti*: fakai pred bugom fmo vfi glih (TC 1550: 142 (79b)); Leti pušledni fo le eno uro delali, inu ti fi je nam glih sturil, ker fmo nofili tiga dné tefhkuft (DB 1584: III, 12b) **3.** *ki koga po lastnostih dosega, prav tak*: smyri ta Serza vfeih Vernih, de vtebi ene glih misli, inu edyni med febo bodeo (TkM 1579: 59a) ♦ Inu de ie fteim Ozhetom inu Synom glih eniga Stanu (TAr 1562: 28b)

enako prisl. *na enak način, prav tako*: On je obadvuje, te male inu velike sturil, inu sa vse enaku škèrby (DB 1584: II, 141b); on bo kakòr ta pravizhni Rihtar pruti vfem enaku prou fodil (DB 1584: I, cVIIa) *pravično* ♦ IEft opominam vas pak, lubi Bratje .. de vfi *enaku govorite, inu nepuštite resdilenje mej vami biti; v tem pomenu tudi **glih** prisl. ♦ Dai gnado, de fe ieft timu Suitu glih ne dershim, inu nehodim po negoui shegi (TkM 1579: 65b); poprej fe vuzhiti, fvoje lafne hifhe, po Boshji voli rovnati, inu fvoim Starifhem glih povrazhovati (DB 1584: III, 115a, 116b) • Néfmo li glih v'ene ftopinje ftopali? (DB 1584: III, 100b) *enako misliti, živeti* ♦ Verni ludie imajo na tim fueitu vse rizhi .. Gmain, glih veni vishi (TC 1575: 84)

glih čl. Bodite ene mifli, imeite glih eno lubefan (TL 1567: 27b)

glih [del besed. zveze] En Kral en kmetizh, en Paftir, bodo vfi glih vnebefsih, aku glih eden od drugiga bode vuegshi zhafti (TC 1575: 307)

gliha ž *kar tvori več ljudi ali živali; vrsta*: Vfakotera Svirina fe k'fvoji glihi drushy, taku fe ima vfaki zhlovik k'fvoji glihi drushiti (DB 1584: II, 158b)

glihanje s *več ljudi, ki jih povezujejo skupne lastnosti in tvorijo celoto; skupnost, občina*: Tu iftu Sbrane inu Glihane, bo imenouanu, ta Gmaina vfeh Suetnikou (TAr 1562: 35h)

glihati se 1. *biti enak, ujemati se, ljubiti se*: Ti inu brat fe lipu glihate (BH 1584: S15) *convenire* ♦ de fe ty Verni lubio umei febo, de fe fteim fercem inu fmifalio glihaio (TR 1558: h 3b)

glihinga ž *izravnava socialnih razlik, sloga*: V papeshij fe ie videlo .. kakor bi velika glihinga V duhoufzhini bila (JPo 1578: III, 52); v tem pomenu tudi **glihota** ž: My hozhmo oftati per tej spravi inu Glihoti teh Karfzhenikou, de je eden letukaj tako dober, kakor ta drugi (TPo 1595: II, 127) // k/h komu/čemu *izravnava socialnih razlik*: Taku dopolni vshe vafhe obilje, nyh pomankanje .. de bo ena glihota (DB 1584: III, 99a)

kruh -a m *osnovno, pečeno živilo, iz moke, vode in tudi kvasa*: • Sakai mi vfi fmo en kruh inu enu Tellu (T0 1564: 115b) *krščanska skupnost // hrana na splošno*: Ty Starishi .. Hlapce .. per fuim Kruhu imαιο inu dershe (TC 1575: 345) *preživljajo in skrbijo za njih*

neglihota ž: *neuglaščenost, neenakost, neizravnava socialnih razlik*: Na tem Svejtu more takova neglihota teh Perfon, Stanou inu Darou oftati (TPo 1595: II, 200); v tem pomenu tudi **nevgliha** ž, **nevzgliha** ž

majan *ki je darovan pri verskem obredu*: Ieft fim tudi ta Povsdigovanfki offer nyh darou, od vfeh majanah Offrou Israelfkih otruk, tebi .. kvezhni Praudi (DB 1584: I, 89b)

ofer -fra m **1.** odnos človek : Bog, *spravno ali posvečevalno izročanje darov, ki ga spremljajo obredne molitve*: Ceremonie, Offri ne fashlushio Odpufzhana tih Grehou (TPs 1566: 94b); Inu da njih prinof alli offer ie njih Maſha (KB 1566: G5b); Sakai ta Tempel, vfe Iudouske slushbe inu offri, fo pomeinile inu kafale na Iefufa (TC 1575: 250) // *žrtvovanje žene v ljubosumju*: en Mosh more fvojo Sheno s'eno ajfrafko vodo inu offrom iskuſiti (DB 1584: I, X2b) **2.** *praznik darovanja*: per offrih fe dèrshy goftovanje s'veffelem (DB 1584: I, x⁽¹⁾Va) **3.** *časna funkcija, ki jo opravlja svečenik*: Ruben moj pèrvorojeni Syn .. ta viſhi v'Offri inu ta viſhi v Krajleſtvi (DB 1584: I, 32b) *odličen v dostojanstvu in odličen v oblasti*

okoli prisl. *izraža bližino; ob, poleg, pri*: Nej dobru de je Zhlovik ſam: Ieft hozhem njemu eno pomuzh ſturiti, katera bo okuli njega (DB 1584: I, 2b)

okoli čl. *uvaja podatke, ki niso natančni*: okuli taushent ludy (DB 1584: II, 180a)

oster -a -o prid. **1.** *ki je koničaste oblike*: Na takimi imαιο ty Starishi nih oblaſt ſto ofſteno shibo inu palizo iskafati (TC 1575: 350) **2.** *ki izraža neprizanesljiv odnos; strog*: • inu pojde

ena cillu oftra ſodba zhes oblaſtnike (DB 1584: II, 141a) *bodo močno obsojeni // pesn. ki se pojavlja v močni obliki*: Ena oftra inu ſerzhna Molytou vfeh Vernih (TPs 1566) *glasna*; **3.** *pa-meten*: En modèr Oblaſtnik je ojfter, inu ker je ſaftopna Goſpofzhina, tu ſe po redu rouna (DB 1584: II, 157a)

ostriti -im nedov. *govoriti, vztrajno ponavljati*: Inu lete befede, katere tebi danaſ ſapovém, bodeſh .. Otrokom tvoim oftril (KB 1566: A, 1)

ostro prisl. **1.** *čustv. on nei oftru inu po nega prauici ſnami rounal, temuzh po nega dobruti* (T0 1564: 158b); Inu Ioseph je fvoje Brate vidil, .. inu je oftru shnymi govoril (DB 1584: 39a); Odnos ſin : oče preg. Eniga Stariga nefvari oftru, temuzh ga opominaj, kakòr eniga Ozhe-ta (DB 1584: III, 115a); Subper tako Cloſhterfko Oblubo kir fo ſe taku oftru terdu inu terdnu ty mladi ludy louili inu ſavefouali (TAr 1562: 81a) **2.** *čustv. ki se pojavlja v visoki stopnji; pogosto*: Sylnu inu oftru molio ſubper vfo hudo Goſpofzhino (TPs 1566: 171a)

ostrost ž *značilnost ostrega*: pren. Satu pogledaj ti Boshjo dobruto inu oftruſt (DB 1584: III, 86b) *strogost*; tako tudi **ostroba** ž: Obtū pogledai ti to Dobruto inu Oftrōbo Boshyo (TT 1560: II, 19a) *strogost* ♦ Inu Iosua je pobil Amaleka inu njegou Folk s'oftruſtjo tiga Mezha (DB 1584: I, 46b)

pač čl. *resnično, torej*: Koku je pazh ena velika rézh ſa eniga svejftiga inu raſumniga Shafarja, kateriga, njegou Goſpud poſtavi zhes fvojo drushino (DB 1584: III, 39a) *kdo je torej zvesti in preudarni oskrbnik*

pest -i ž *roka v upognjenem položaju*: Kadar ſe Moshje mej fabo krégajo, inu eden drusiga vdari s'enim Kamenom, ali s'Peſtjo (DB 1584: I, 48b)

peta -e ž *del stopala pod nartom*: • INV IEST HOZHEM ſovraſhtvu poſtaviti, mej tabo inu mej Sheno: inu mej tvoim ſémenom, inu mej nje ſémenom .. inu ti je boſh v'peto pizhila (DB 1584: I, 3a) *mučiti*

pravičen **1.** *ki ravna v skladu z npravstvenomoralnimi normami in načeli*: ta perua zhloueka .. ſta bila cilu brumna, prauizhna (TT 1557: 13a); Dai nom .. Bogaboiezho prauizhno Goſpofzhino (TR 1558: M4b) • Aydi, Iudi .. prauizhin leben pelaio (TT 1557: n2a) *pošteno živijo* ♦ vfe Seime Ifraelsku, bode vtīm Goſpudi prauizhnu (T0 1564: 14b) *pobožno*

pokolenje vznes. Na Abelovo pravizhno kry fe spumni (DB 1584: I, x6a) *poboj nedolžnega človeka* **2.** v skladu z višjimi načeli; *brezgrajen*: Tui Kral pride htebi, Prauzhin inu Ohranenik (TR 1558: A2a) **3.** *ki pri presojanju upošteva resnico; nepristranski*: GOSPVD Zebaoth, ti pravizhni Rihtar (DB 1584: II, 33a) **4.** *ki ima utemeljene razloge za kaj; upravičen*: Nato je Simfon djäl k'nym: Ieft imam enkrat eno pravizhno rézh supèr Philifterje (DB 1584: I, 142a) *utemeljeno maščevanje*

pravični m *pravičen človek*: ty Greshniki vti Gmaini tih prauizhnih neobstoye (TPs 1566: 16a) *zbor pravičnih*

pravično prisl. **1.** *v zvezi z živeti, prebivati*: pametnu pravizhnu inu kârščanfsku shivéti (KB 1566: E3); fe ima en vřakateri vřvojem Stanu inu poklizainju rounati .. pravizhnu (TPo 1595: I, 51); koku fuetu, inu prauizhnu .. fmo mi fuami .. prebiuali (TL 1567: 45a) **2.** *nepri-stransko: v zvezi s soditi*: De ona .. prauizhnu .. fodi (T0 1564: 94b) **3.** *upravičeno*: my fmo ia vezh koker drugi ludyé fubper te grefhili / fatu my tudi prauizhnu vezh terpimo (TC 1550: 198 (107a))

pravično povdk. *prav*: Otroci bodite vashim Starishem pokorni .. tu ie prauizhnu (TL 1567: I, 19a)

priglihati -am dov. *primerjati* z: Komu hozhemo, Boshje Krajleřtvu pèrglihati (DB 1584: III, 21a)

saj vez. Sai eniga zhloueka Teřtament, kadar ie poterien niszhe ne ferahta (TL 1561: 83b)

saj čl. pufchava .. vřkateri ie fai ta diviazhina bulie kârščhenikom priatel, neli ti Neverni prekleti Lüdie (KPo 1567: CXXVIIIb) *celo*; Kakor ie kuli Suet hud: fai nei iřhe nigdar tako hud bil, da bi Bog te fvoie meys [!] ne imel (KPo 1567: CLXVIII)

samahvala ž slabš. *bahanje*: Vasha famahuala nei dobru (TL 1561: 34b); v tem pomenu tudi **samohvala** ž Stako famo hualo fo oni .. vmei kerszheniki eno veliko řdrashbo inu reslozhene řturili (TL 1561: AIIIb)

samohvalec m slabš. *bahač*: Sakaj Zhlovéki bodo, kateri bodo famy od febe veliku dèřshali lakomni, famohvalci (DB 1584: III, 117a); v tem pomenu tudi **samohvalnik** slabš. **samohvaležen** -a -o prid. *ki si lasti oblastniške pristojnosti*: Ty falř Samohualeřni Pridigary

fo S. Paula Pifmu, Pridige .. ufelei .. na hudu obrazhali (TL 1561: 67b)

samoizvoljen -a -o prid. slabš. *ki se sam izvolyi*: Sakaj fe vy tedaj puřtite vjeti s'pořtavami .. řkusi famoisvoleno duhouřzhino (DB 1584: III, 110a)

samomoder -dra -o prid. slabš. *ki se ima za modrega*: Satu řvary S. Paul inu ferdama tako řhkodlivu modruřt .. inu dela take famomodre Svetnike sgul k'norzom (DB 1584: III, 89a) **samomodri** m. Inu ti, nemarni famomodri, bi hotil Karřzhanřtvu řtvojo řlepo pametjo .. viditi (DB 1584: III, 137a)

samopravicar m slabš. *hinavec*: • preg. (Vi) Samoprauizary .. shnimi shnabli mene pořtuio, Ampag nih ferce ie delezh od mene (TT 1555: 37b); v tem pomenu tudi **samopravičar** -ja m koker fo ty fariřei/Samoprauizhari .. hote řuio brumo / fuimi řluřhbami pryti vnebu (TC 1550: 122 (69b)) • preg. ty Verni inu Samopravizharji nemogo v'kup hoditi (DB 1584: I, 22b), medbesedilne opombe *se dobro razumeti*; Hynauci, Samoprauizhary, ne slishio vnebesku touarishtuu (TT 1582: 348); v tem pomenu tudi **samopravičnik** ♦ Sakai veliko lahkeiřhi inu pred ti vbogi Grehniki řluhaio kada bodo klicani kakòr ti famopravizhniki ali famořvetci (KPo 1567: XCIIb)

samopravičarstvo s slabš. timu edinimu pravimu Bogu fe s'Mařho neřluřhi, temuzh .. fe Vera satira inu tu Samopravizharřtvu na nje mejřtu řtavi (DB 1584: II, 89a)

sela iz hebr. prisl.? *slovesna pritrditev*: Ony pred mano eno jamo koppajo, inu famy v'njo padeo, Sela (DB 1584: I, 293b)

vinek -a m *ukrivljeni noř za rezanje vinske trte, lemeř*: simb. Inu ta Angel je řegel s'řvoim Vinekom na Semlo, inu je řesal te Vinřke tèřte (DB 1584: III, 146b)

vsaj čl. **1.** v priredju *izvzema, se omejuje na najmanjšo količino ali mero*: Taku hozhem vřaj nekatere od folka, kateri je s'mano, pèř tebi puřtiti (DB 1584: I, 22b) **2.** *za izražanje nasprotja s prej povedanim*: En rod je, kateri fe zhiřt sdy, inu vřaj nej od řvoje nezhiřtořti omiven (DB 1584: I, 327b)

zglihanje s *soglasje, sporazum*: Ta praua Cerkoř Criftufeua .. Ie tu duhousku prauu Sbrane inu Sglihane vti praui Veri (TAř 1562: 35h)

Sklepne misli

Prispevek, ki sloni predvsem na abecedno zaporednih izbranih iztočnicah slovarčka 16. stoletja, se posveča pomenom ilustrativnega gradiva, ki ponazarjajo kriterije in zakonitosti medsebojnih odnosov. Tako pridobljen sociogram starega jezika je obenem zunajčasen in ga je mogoče vsestransko navezati na današnjo stvarnost. Geselske besede v besedilnem okolju opravljajo svojo vlogo tako, da širijo zavest družbene pripadnosti in odgovornosti. Z leksikografskega vidika je prikazano, kako se socialnozvrstna funkcijskost jezika aktualizira v družbeni stvarnosti, kakšen je zakon njenega razkroja na eni in odrešitve na drugi strani. Moralni imperativ je skupni imenovalc vseh pomenov besed, ki jih razkrivajo njihove obdelave.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, MERŠE, Majda, NARAT, Jožica, NOVAK, France, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU.
- MERŠE, Majda, AHAČIČ, Kozma, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, NARAT, Jožica, NOVAK, France, PREMK, Francka, 2006: *Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. *Biblia Slavica* IV/3–2. 101–325.
- MERŠE, Majda, NOVAK, France, PREMK, Francka, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič*. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU.
- PREMK, Francka, 1988: Problematični hebraizem sela pri slovenskih protestantskih piscih. *Leksikografija in leksikologija*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 115–124.
- PREMK, Francka, 1992: *Korenine slovenskih psalmov*. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- PREMK, Francka, 2002: Besedice saj, sa, vsaj v besedišču slovenskih protestantskih piscev ob soočanju z izvornikom in prevodi. Marko Jesenšek idr. (ur.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. Maribor: Slavistično društvo. 271–284.
- PREMK, Francka, 2003: O izvornih biblicizmih v Trubarjevem Katekizmu 1550: Ta prauizhin bode is suye Vere shiu (TC 1550, 88 (52b)): Značilnosti besednjaka prve slovenske knjige. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Filozofska fakulteta. 605–616.
- PREMK, Francka, 2006: Vseslovska besedica sam pri slovenskih protestantskih piscih in v luči primerjav. *Riječ* 12/2. 69–78.
- PREMK, Francka, 2008: Trubar, Dalmatin, Bohorič, Krelj in prevajalsko načelo ad rudes. Aleksander Bjelčević (ur.): *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva). Obdobja 27. Povzetki predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Filozofska fakulteta. 41–42.
- PREMK, Francka, 2008–2009: Vloga izvornika pri pomenoslovnih vprašanjih v svtopisemskem gradivu za slovar slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Slavistična revija* 4/1 (Trubarjeva številka). 339–354.
- PREMK, Francka, 2011a: *Vesela žetva*. Ljubljana: Amaliotti & Amaliotti.
- PREMK, Francka, 2011b: *Vesela žetev 2*. Ljubljana: Založba Amaliotti & Amaliotti.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1–5 (SSKJ), 1970, 1975, 1979, 1985, 1991: Ljubljana: Založba DZS, SAZU, ZRC SAZU.

Viri

- BH 1584: Adam Bohorič, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittemberg.
- DB 1584: Jurij Dalmatin, 1584a: *Biblia*. Wittemberg.
- DPa 1576: Jurij Dalmatin, 1584b: *Passion*. Ljubljana.
- JPo 1578: Jurij Juričič, 1578: *Postilla, II*. Ljubljana.
- KB 1566: Sebastjan Krelj, 1566: *Otrozhia biblia*. Regensburg.
- KPo 1567: Sebastjan Krelj, 1567: *Postilla Slovenska*. Regensburg.
- TAr 1562: Primož Trubar, 1542: *Articuli oli deili, te prave stare vere kerszhanske*. Tübingen.
- TC 1550: Primož Trubar, 1550: *Catechismus*. Tübingen.

- TC 1555: Primož Trubar, 1555a: *Catechismus*. Tübingen.
- TC 1575: Primož Trubar, 1555b: *Catechismus sdveima islagama*. Tübingen.
- TT 1555: Primož Trubar, 1555c: *Ta Evangeli Svetiga Matevsha*. Tübingen.
- TT 1557: Primož Trubar, 1557: *Ta pervi deil tiga noviga testamenta*. Tübingen.
- TR 1558: Primož Trubar, 1558: *En Regishter*. Tübingen.
- TO 1564: Primož Trubar, 1564: *Cerkovna ordninga*. Tübingen.
- TPs 1566: Primož Trubar, 1566: *Ta Celi Pfalter Daidov*. Tübingen.
- TPs 1567: Primož Trubar, 1567a: *Eni psalmi, ta celi catehismus*. Tübingen.
- TL 1567: Primož Trubar, 1567b: *Svetiga Pavla Lystuvi*. Tübingen.
- TT 1581–1582: Primož Trubar, 1581–1582: *Ta Celi Novi testament*. Tübingen.
- TPo 1595: Primož Trubar, 1595: *Hishna Postilla*. Tübingen.
- TkM 1579: Janž Tulščak, 1579: *Kerfzhanske leipe molitve*. Ljubljana.